

Na úvod

Ke komu se obracím a proč

Předpokládám, že jsi vedoucím v nějakém spolku, který se zabývá výchovou dětí a mládeže. Sám jsem s tímhle prostředím od svých 17 let spojil svůj život – nejdřív jako skaut, pak člen turistického oddílu a pak zase jako skaut. Rovnou dodávám, že si vážím každého, kdo se dnes poctivě věnuje dětem a mladým lidem ve snaze pomoci jim, aby z nich byli svobodní a současně odpovědní občané, kteří jsou schopni podílet se na uskutečňování společného dobra. Proto se také odvažuji ti tykat⁷. Neber to tedy jako známku nějaké vtíravosti, nebo dokonce mé nadřazenosti, ale jako vyznání toho, že se s tebou pokládám být „na jedné lodi“. Do jisté míry to platí i pro toho, kdo vede ve středisku volného času nějaký kroužek, nebo i pro vychovatele (především tedy *vychovatelky*) ve školní družině nebo klubu. Ti ostatně díky každodennímu setkávání s dětmi mají zvlášť velkou příležitost něco z toho, s čím přicházím, využít. Když tedy budu mluvit o **oddílu**, většinou bych stejně mohl mluvit o **družině** a někdy i o **kroužku**.

A o co tedy jde? Na první pohled tak trochu o metodiku, a trochu víc o „kuchařku“. Alespoň v kruzích, kde působím, se mladí vedoucí neustále domáhají „metodik“, ale ve skutečnosti chtějí „kuchařky“. Tím mají na mysli popisy programů, které jsou natolik „instantní“, že je lze prakticky rovnou vzít a mít „bezva program“. Celkem jim rozumím, protože se ve svém volném čase snaží nějak smysluplně prožít s dětmi schůzku či výpravu, přičemž dnešní děti jsou čím dál tím náročnější na nějaké „zvládnání“ a samotný vedoucí má také další náročné úkoly (ve škole, doma, v práci atd.). Jenomže pokud program nemá jen „zaplnit čas“, ale opravdu naplnit nějaký výchovný cíl, tohle „instantní“ použití dobře nefunguje. Vedoucí do toho musí vložit sám sebe, aby to proměnil ve skutečnou příležitost pro osobní růst dětí – ale i sama sebe. Podstatnou roli v tom hraje nejen jeho odpověď na otázku „jak“ program uskutečnit, ale hlavně „proč“. Čím má tento program posunout svěřené děti blíž k cíli, kterým je zralý, dospělý člověk, jenž může být oporou ostatním a tvůrcem skutečných hodnot?

Jaké děti a mládež bychom si přáli?

To je zásadní otázka. A musíš na ni mít skutečně dobrou odpověď. V některých případech je ta odpověď do značné míry dána i principy a hodnotami, které tvůrčí oddíl sdílí. Skauti mají svůj slib a své desatero, pionýři svých sedm ideálů, svůj zákon mají také woodcrafteri a jistě i řada jiných spolků a oddílů dětí a mládeže. To je po mém soudu důležité východisko, na kterém se dá dobře stavět. Samozřejmě, pokud ho bereš vážně a rozumíš mu.

Jelikož dnes mnozí mladí vedoucí trpí pocitem, že se s dětmi snaží o něco, oč ve skutečnosti naše společnost nestojí, uvedu ti tady některá důležitá fakta, která do tohoto problému vnášejí přece jen určitě jasno.

Nejznámější český dětský psycholog Zdeněk Matějček ve svém posledním spisku *Psychologické eseje z konce kariéry* uvádí, že dlouhodobé výzkumy ukazují následující obrázek o tom, co vede skutečně k šťastnému životu. Je to především těchto pět vlastností (nazývaných Big Five): *inteligence, svědomitost, otevřenost, citová stabilita a přátelskost*. To nevyjadřuje špatně, ne?

Když se občanů v naší zemi ptali, jaké vlastnosti by měli mít děti a mladí lidé, tak na prvních šesti místech se umístily (výzkum CVVM 2015): *Smysl pro spravedlnost* – zcela bezkonkurenčně první, následovaný čtveřicí *Vstřícnost a otevřenost, Tolerance k odlišnostem, Schopnost vyniknout a prosadit se, Nesobeckost*. S určitým odstupem pak následovala *Šetrnost*. Srovnání s podobným výzkumem v roce 2005 ukazuje, že významně se posílilo postavení *Schopnosti vyniknout a prosadit se a Tolerance k odlišnostem*, a to na úkor *Šetrnosti* a *Ohleduplnosti* (oč se přičinily zejména nejmladší ročníky). Tohle už tak jednoznačně dobrá zpráva není, ale každopádně i dnes společnost stojí o to, aby v dětech a mladých lidech rostly některé jasně pozitivní vlastnosti.

⁷ Ani to, že budu s tebou mluvit, jako bys byl muž, neznámá, že bych neviděl tu ohromnou armádu ženských vedoucích a vychovatelek. Je to jen proto, že je to občas trochu kratší :-)

Je pochopitelně otázkou, proč je na první pohled zřejmé, že v reálném životě se tyto tolik potřebné kladné vlastnosti neprojevují. Odpověď na ni mimo jiné dává dlouholetý *Výzkum evropských hodnot*, k němuž se naše země od roku 1991 rovněž připojila. A jeho zjištění zní: **Lidé vědí, co je správné a oč by měli usilovat, ale nejsou schopní toho dosáhnout.** Současnou pedagogickou terminologií bychom řekli: chybí jim kompetence² k tomu, aby své (správné) touhy proměnili ve skutečnost. Tato moje příručka ti chce být oporou v tom, abys přece jen aspoň u „svých“ dětí, případně dospívajících byl úspěšnější.

Nebud' lhostejný

Takhle zněl druhý bod našeho pětibodového zákona, který jsem vytvořil pro oddílové kluky, když se nám po zrušení Junáka na podzim 1970 podařilo zakotvit v odboru turistiky TJ Sokol Praha Krč. Uvádím ho tady proto, že jsem od té doby viděl celou řadu různých zákonů či oddílových pravidel, ale v žádném jsem tenhle příkaz – výzvu – nenašel. A přece mně už tehdy, na začátku obtížného období „normalizace“, které nastalo po okupaci naší vlasti vojsky Varšavské smlouvy, připadalo nesmírně důležité se právě na tohle při výchově soustředit. Vypěstovat v dětech postoj, že prakticky o ničem nemůže člověk s klidem říct: *mě se to netýká*.

Kolem nás začínala doba, kdy bylo mnohdy neskonale snažší a často i bezpečnější držet se hesla „nehas, co tě nepálí“ – a dát si záležet na tom, aby mě nepálilo skoro nic, kromě bezprostředního užitku pro mě a můj nejbližší okruh. I když od té doby uběhlo 45 let, rozhodně nevidím, že by význam výzvy „nebud' lhostejný“ nějak zeslábl. Jsou jistě mnohé jiné překážky k jejímu naplnění, byť strach mezi nimi hraje pořád podstatnou roli, ale přibyl především nával všemožných podnětů, mezi nimiž je nesnadné se orientovat. A to opět svádí k tomu, aby člověk rezignoval a řekl si: *Lépe o tom nevědět a nestarat se*.

Nevěřím ovšem, že pokud se snažíš pomáhat dětem a mladým lidem, by ses s takovým závěrem smířil. Samy děti, pokud v nich dospělí neubijí touhu věcem přijít na kloub, prosazovat spravedlnost a bránit toho, komu se ubližuje, tě budou nutit k tomu, abys nepřijal za svou tuhle „rezignační strategii“. Proto jsem tuto výzvu k nelhostejnosti vzal jako určité východisko pro všechno ostatní, co bude v této příručce následovat. V různých variacích se bude pořád opakovat ono základní schéma:

1. **Všimni si** (koukej, poslouchej, pozoruj, dotýkej se atd.)
2. **Uvažuj o tom** (co se děje, proč se to děje, co to znamená, jak na to máš a můžeš odpovědět, kdo ti v tom pomůže, koho je vhodné zapojit atd.)
3. **Jednej** (udělej to, co můžeš udělat, najdi spolupracovníky, podej pomocnou ruku tam, kde je třeba, vymysli projekt, přidej se k těm, kteří usilují o totéž, zapoj se do diskuse se znalostí věci atd.)

Metodická poznámka

Tato příručka obsahuje 15 témat, z nichž každé v sobě nese několik otázek. Jsou minimálně čtyři a v jednotlivých tématech se určitým způsobem stále opakují. Je to tím, že jejich pomocí se sleduje tentýž zásadní úkol, jehož řešením je rozvíjena určitá důležitá vlastnost. Představuji si, že si budeš v průběhu své celoroční činnosti témata vybírat postupně, ale tak, aby to pro tebe nepředstavovalo cosi „navíc“, nýbrž přirozenou součást programu. Proto jsou i konkrétní programové nápady takového charakteru, že se dají pro každou jednotlivou otázku stihnout na jedné schůzce během několika mála desítek minut. Pouze ty programové inspirace, které jsou v závěrečné části, představují časově náročnější aktivity, kterými je vhodné občas téma intenzivněji prožít, třeba na schůzce, ale hlavně na výpravách či táborech. Program je samozřejmě třeba přizpůsobit vospělosti dětí. Při psaní jsem sice před sebou viděl takové deseti- až jedenáctileté kluky a děvčata, ale mnohé aktivity dobře zvládnou i děti mladší. Většina programových nápadů je moje vlastní; tam, kde přebírám, uvádím zdroje.

2 V dalším textu budu zpravidla hovořit o **vlastnostech**, byť dnes je v pedagogické literatuře dávana přednost termínu **kompetence**, případně jejím dílčím složkám – *postojům, znalostem a dovednostem*. Dělán to záměrně s ohledem na to, že jsem se mezi běžnými vedoucími nikdy nesetkal s tím, že by používali tuhle odbornou terminologii. Naopak jsem dost často viděl, že je docela silně odpuze.